

СТРУКТУРА МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧОСТІ

STRUCTURE OF THE MECHANISM OF ENSURING THE RIGHT TO FREEDOM OF CREATIVITY

Опольська Н.М.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права

Вінницького національного аграрного університету

Унаслідок аналізу статичного виміру механізму забезпечення права на свободу творчості через сукупність складових елементів у статті проаналізовано механізм забезпечення права на свободу творчості. Визначено, що це єдність взаємопов'язаних правових та інституційних засобів, загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення права на свободу творчості. Доведено, що структура механізму забезпечення права на свободу творчості включає гарантії забезпечення права на свободу творчості, державні та недержавні інституційні засоби забезпечення права на свободу творчості, правові засоби забезпечення права на свободу творчості, правосвідомість суб'єктів права у сфері творчих правовідносин. Визначено, що гарантії права на свободу творчості – це система узгоджених соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), юридичних передумов, умов, засобів і способів, що забезпечують фактичну реалізацію та захист у разі порушення (оскарження, невизнання). До державних і недержавних інституційних засобів забезпечення права на свободу творчості віднесено такі: а) міжнародні організації, б) органи судової влади, в) організацію поліцейських структур (англ. Police), г) прокуратуру, ґ) омбудсмена, д) інститути громадянського суспільства (громадські організації, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки, творчі спілки, організації роботодавців, недержавні засоби масової інформації). Доведено, що правові засоби забезпечення права на свободу творчості – це правова ідеологія, принципи права, норми права, правові акти, що регулюють суспільні відносини, юридичні факти, правовідносини у сфері творчості. Проаналізовано правосвідомість як елемент механізму забезпечення права на свободу творчості.

Ключові слова: свобода творчості, право на свободу творчості, механізм забезпечення права на свободу творчості, охорона свободи творчості.

Due to the analysis of the static dimension of the mechanism of ensuring the right to freedom of creativity through a set of constituent elements, the article analyzes the mechanism of ensuring the right to freedom of creativity. It is determined that this is the unity of interconnected legal and institutional means, general social conditions, which create the proper legal and factual opportunities for the full realization of the right to freedom of creativity. It is proved that the structure of the mechanism for ensuring the right to freedom of creativity includes guarantees for the right to freedom of creativity, state and non-state institutional means of securing the right to freedom of creativity, legal means of securing the right to freedom of creativity, fairness of subjects of law in the sphere of creative relationships. It is determined that guarantees of the right to freedom of creativity are a system of harmonized socio-economic, political, cultural (spiritual), legal prerequisites, conditions, means and methods that ensure the actual realization and protection in case of violation (appeal, non-recognition). The state and non-state institutional means of securing the right to freedom of creativity include: a) international organizations, b) judicial authorities, c) organization of police structures, d) prosecutors, e) ombudsman, e) civil society institutions (public organizations), religious organizations, charities, trade unions, creative unions, employers' organizations, non-state media). It is proved that the legal means of securing the right to freedom of creativity are legal ideology, principles of law, norms of law, legal acts regulating social relations, legal facts, legal relations in the sphere of creativity. Justice is analyzed as an element of the mechanism of securing the right to freedom of creativity.

Key words: freedom of creativity, right to freedom of creativity, mechanism for ensuring the right to freedom of creativity, protection of freedom of creativity.

Постановка проблеми. Для переходу права на свободу творчості від площини декларативності до реального змісту необхідним є належне функціонування механізму його забезпечення. Найбільш вдало охарактеризувати комплексну та цілеспрямовану діяльність щодо надання правам і свободам реального змісту можна за допомогою терміна «забезпечення прав і свобод особи», який передбачає їх повагу, дотримання, визнання і гарантування [1, с. 5].

Цілком виправдано поняття забезпечення прав і свобод у правовій доктрині розглядається через призму його механізму, який упорядковує статичні елементи та приводить їх у дію. У цьому механізмі вчені зазвичай виділяють декілька підсистем: реалі-

зації, охорони та захисту, або додають ще й правове регулювання [2, с. 190].

Саме категорія «механізм» в юридичних дослідженнях дає змогу розглянути забезпечення права на свободу творчості як комплексне явище правової дійсності, його складники та відобразити динамічні процеси, які виникають внаслідок функціонування цього механізму.

І. Кузнецов довів, що під час дослідження механізму здійснення державних функцій необхідно виділяти статичну (державні і громадські організації) і динамічну (діяльність цих організацій) сторони цього механізму [3, с. 190].

Майже аналогічної думки дотримувався й Е.Р. Форнель, який під час аналізу механізму

здійснення державних функцій під останнім розумів систему органів державної влади та управління щодо реалізації цієї функції, а також правові форми її здійснення [4, с. 16].

На нашу думку, розмежування статичного та динамічного вимірів механізму забезпечення права на свободу творчості є обґрунтованим. Категорія «механізм» дає змогу розглянути забезпечення права на свободу творчості як статичне явище, зокрема, охарактеризувати його структуру, сукупність складових елементів. Висвітлити особливості взаємодії цих елементів можливо через характеристику динамічних процесів, які виникають унаслідок функціонування цього механізму.

Механізм забезпечення права на свободу творчості доцільно досліджувати у статичному та динамічному вимірах. Статичний вимір проявляється через внутрішню структуру, будову, сукупність елементів, форм, методів та інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізм забезпечення прав і свобод особи є одним із найбільш дискусійних питань у теорії права. У радянський період проблемам забезпечення прав людини приділялася увага у працях таких відомих теоретиків, як: С. Алексєєв, Д. Керімов, М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Нерсесянц, П. Рабінович та інші. За часів незалежної України механізм забезпечення прав і свобод особи досліджували такі вчені, як: В. Журавський, О. Зайчук, А. Заєць, А. Колодій, М. Орзіх, Н. Оніщенко, А. Олійник, О. Петришин, О. Скакун, М. Цвік та інші. Питання забезпечення права на освіту вивчала О. Мельничук. Однак теоретико-правові дослідження структури механізму забезпечення прав на свободу творчості нині відсутні.

Мета статті – висвітлити механізм забезпечення права на свободу творчості у статичному вимірі та розкрити його структуру.

Виклад основного матеріалу. Етимологія поняття «забезпечення» передбачає створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантування, захист, охорону від небезпеки [5, с. 281].

Н. Оніщенко поняття механізму забезпечення прав і свобод особи розглядає як комплекс взаємопов'язаних, взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів і загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення прав і свобод людиною [6, с. 487–488]. Поділяючи думку автора, у визначенні механізму можна виділити дієвий комплекс взаємопов'язаних, взаємодіючих юридичних передумов, нормативних засобів і загальносоціальних умов, а також мету механізму, яка полягає у створенні належних юридичних і реальних умов для повноцінного здійснення прав та свобод людини і громадянина. Досягнення мети можливе лише за умови створення та ефективного функціонування передумов, нормативних засобів і загальносоціальних умов. Отже, мета є динамічним виміром механізму забезпечення прав людини.

Доречним видається визначення О. Турута, який вважає, що структуру механізму забезпечення прав

і свобод людини утворюють нормативний, інституційний, процесуальний, результативний елементи, які функціонують у разі створення необхідних матеріальних та ідеологічних передумов [7, с. 519–523.]. Процесуальний і результативний елементи є динамічним виміром механізму забезпечення прав і свобод людини. Нормативний і інституційний частково відображають статичний вимір досліджуваного поняття.

Механізм забезпечення права на свободу творчості у статичному вимірі – це єдність взаємопов'язаних правових та інституційних засобів, загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення права на свободу творчості.

Структура механізму забезпечення права на свободу творчості – це його внутрішня будова, яка характеризується єдністю елементів, що перебувають у певних зв'язках і відносинах між собою.

А. Олійник, досліджуючи механізм забезпечення прав і свобод, виділяє складники його структури:

- а) гарантії здійснення конституційних свобод;
- б) систему міжнародних форумів, органів держави і місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, об'єднань громадян, що гарантують конституційні свободи, охороняють, захищають і відновлюють їх у разі порушення;
- в) юридичні елементи механізму їх реалізації (правові норми та нормативно-правові акти; юридичні факти; правові відносини; права, свободи, обов'язки; індивідуально-правові акти та документи; форми, методи організації здійснення прав і свобод);
- г) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність;
- г) умови і фактори такого процесу [8, с. 384–385].

Досліджуючи поняття механізму забезпечення права на свободу творчості, ми виділяємо його статичний і динамічний стани. Тому, на нашу думку, процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність, а також умови і фактори такого процесу – це динамічний вимір механізму забезпечення, який можливий лише за умови функціонування всіх елементів його статичної структури.

Найважливішим чинником реального забезпечення права на свободу творчості разом із його визнанням виступає гарантування. Саме гарантії основних прав і свобод надають усім елементам механізму забезпечення реального змісту для можливості безперешкодного здійснення їхньої охорони та захисту. Взаємозв'язок механізму забезпечення прав права на свободу творчості є двостороннім, адже необхідною умовою його функціонування та ефективного реалізації є гарантії.

Отже, гарантії забезпечення права на свободу творчості є основоположним елементом досліджуваного механізму у статичному вимірі та являють собою систему узгоджених соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), юридичних передумов, умов, засобів і способів, що забезпечують фактичну реалізацію та захист у разі порушення права на свободу творчості (оскарження, невизнання).

Специфіка гарантій права на свободу творчості полягає в тому, що вони функціонують через систему органів, які спрямовані на гарантування свободи творчості, вільний вибір діяльності у сфері культури. Втручання у творчий процес і здійснення цензури у творчій діяльності заборонено законом. Ефективність функціонування механізму забезпечення права на свободу творчості відображає ступінь гарантованості цього права. Функціональне призначення гарантій полягає в забезпеченні умов для реалізації, охорони та захисту творчої діяльності.

Не викликає сумнівів і визначення А. Олійника, що система міжнародних організацій, органів держави і місцевого самоврядування, їх службових і посадових осіб, об'єднань громадян, що гарантують права та свободи, охороняють, захищають і відновлюють їх у разі порушення, є складовою частиною механізму забезпечення прав людини.

На нашу думку, це державні та недержавні інституційні засоби забезпечення права на свободу творчості, серед яких необхідно насамперед виділити такі: а) міжнародні організації, б) органи судової влади, в) організацію поліцейських структур (англ. Police), г) прокуратуру, ґ) омбудсмена, д) інститути громадянського суспільства (громадські організації, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки, творчі спілки, організації роботодавців, недержавні засоби масової інформації). Отже, другим елементом механізму забезпечення права на свободу творчості є державні та недержавні інституційні засоби забезпечення прав і свобод людини.

Складовою частиною досліджуваного поняття А. Олійник визначає юридичні елементи механізму реалізації (правові норми та нормативно-правові акти; юридичні факти; правові відносини; права, свободи, обов'язки; індивідуально-правові акти та документи; форми, методи організації здійснення прав і свобод). Однак, на нашу думку, реалізація – це динамічний вимір механізму забезпечення права на свободу творчості. Водночас перераховані елементи (правові норми, юридичні факти тощо), безперечно, є елементами механізму забезпечення права на свободу творчості. Дискусійним видається лише визначення «юридичні елементи механізму реалізації».

Правова ідеологія, принципи права, норми права, правові акти, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі творчої діяльності, є складником механізму забезпечення. Нормативно-правові, інтерпретаційно-правові, акти застосування норм права є правовими засобами регулювання відносин у сфері права на свободу творчості. Наступним елементом є юридичні факти – конкретні життєві обставини, за наявності чи відсутності яких виникають, змінюються чи припиняються відносини, пов'язані з реалізацією свободи творчості. Складовою частиною механізму є творчі правовідносини як правова форма взаємодії суб'єктів у цій сфері. У правовідносинах здійснюються використання суб'єктивного права на свободу творчості, його реалізація та захист.

Отже, третім елементом механізму забезпечення права на свободу творчості є правові засоби забез-

печення права на свободу творчості, до яких належать такі: правова ідеологія, принципи права, норми права, правові акти, що регулюють суспільні відносини, юридичні факти, правовідносини у сфері творчості.

Велике значення у сфері забезпечення права на свободу творчості має правосвідомість. Беручи до уваги сучасний рівень розвитку технологій, засобів для копіювання об'єктів інтелектуальної власності, визначальний вплив на охорону, реалізацію та захист права на свободу творчості має рівень правосвідомості суспільства.

Усі суб'єкти механізму забезпечення права на свободу творчості є носіями правосвідомості, що об'єктивно впливає на рівень забезпечення права на свободу творчості та функціонування всього механізму. Суб'єкт права на творчість – і міжнародні організації, і громадські об'єднання, державні органи та їх посадові особи, і суспільство загалом.

Поняттю правосвідомості під час власних досліджень значну увагу приділяли Л. Петражицький, М. Рейснер, І. Фарбер, О. Лукашкова, Е. Назаренко та інші науковці. Відповідно, з одного боку, під правосвідомістю розуміють сукупність ідей, уявлень і почуттів, які відображають ставлення суспільства до права, його структури, механізму правового регулювання суспільних відносин. З іншого – правосвідомість можна розглядати як спосіб впливу права через свідомість окремих індивідів на закріплення навичок їхньої правової позитивної поведінки [9, с. 554].

Поряд із правосвідомістю розглядають явище правової культури, адже ці поняття є суміжними і мають вагомий вплив на рівень забезпечення прав і свобод особи. Правова культура – це система правових цінностей, зумовлена всім соціальним, духовним, політичним і економічним устроєм, що відображає якісний стан забезпечення прав і свобод особи в досягнутому рівні правосвідомості, правової діяльності, правових актів, у рівні правового розвитку суб'єктів, а також рівні гарантованості державою і громадянським суспільством прав і свобод. Зважаючи на вищевикладене, правосвідомість не є елементом правової культури. Єдність правосвідомості та правової культури полягає в тому, що правосвідомість і правова культура розвиваються в суспільстві; правова культура є формою вираження правосвідомості; вони є взаємообумовленими та взаємозалежними елементами, оскільки чим вищий рівень правової культури панує у суспільстві, тим вищим буде і рівень правосвідомості. Відмінності між цими поняттями полягають у такому: правова свідомість є ширшим поняттям, ніж правова культура; правова культура формується внаслідок суб'єктивного впливу – правового виховання, а правова свідомість – унаслідок поєднання суб'єктивного та об'єктивного впливу на особу – правової соціалізації [10, с. 188–195].

Правосвідомість можна розглядати як спосіб впливу права через свідомість самого суб'єкта права на свободу творчості, посадових осіб державних і недержавних інституцій і суспільства загалом на

закріплення навичок правової позитивної поведінки. Через діяльність названих суб'єктів механізм забезпечення права на свободу творчості трансформується із статичного виміру в динамічний і рівень їхньої правової свідомості має визначальний вплив на цей процес.

Отже, четвертим елементом механізму забезпечення права на свободу творчості є правосвідомість суб'єктів права у сфері творчих правовідносин.

Висновки. Внаслідок аналізу статичного виміру механізму забезпечення права на свободу творчості через сукупність складових елементів можна зробити висновок, що механізм забезпечення права на свободу творчості – це єдність взаємопов'язаних правових та інституційних засобів, загальносоціальних умов, що створюють належні юридичні і фактичні можливості для повноцінного здійснення права на свободу творчості.

Структура механізму забезпечення права на свободу творчості:

- а) гарантії забезпечення права на свободу творчості;
- б) державні та недержавні інституційні засоби забезпечення права на свободу творчості;
- в) правові засоби забезпечення права на свободу творчості;
- г) правосвідомість суб'єктів права у сфері творчих правовідносин.

Гарантії права на свободу творчості – це система узгоджених соціально-економічних, політичних, культурних (духовних), юридичних передумов, умов, засобів і способів, що забезпечують фактичну реалізацію та захист у разі порушення (оскарження, невизнання).

До державних і недержавних інституційних засобів забезпечення права на свободу творчості належать такі: а) міжнародні організації, б) органи судової влади, в) організація поліцейських структур (англ. Police), г) прокуратура, г) омбудсмен, д) інститути громадянського суспільства (громадські організації, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки, творчі спілки, організації роботодавців, недержавні засоби масової інформації).

Правові засоби забезпечення права на свободу творчості – це, зокрема, правова ідеологія, принципи права, норми права, правові акти, що регулюють суспільні відносини, юридичні факти, правовідносини у сфері творчості.

Правосвідомість як елемент механізму забезпечення права на свободу творчості можна розглядати як спосіб впливу права через свідомість самого суб'єкта права на свободу творчості, посадових осіб державних і недержавних інституцій та суспільства загалом на закріплення навичок правової позитивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2000. 16 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник / пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
3. Кузнецов И.А. Некоторые методологические вопросы классификации внутренних функций социалистического государства. *Вопросы теории государства и права*. 1986. Вып. 7. С. 29–31.
4. Форнель Е.Р. Функции советского общенародного государства по оказанию социальных услуг : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1983. С. 16.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
6. Оніщенко Н.М. Механізм забезпечення прав і свобод особи. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. / відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003–2011. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності, 2005. С. 487–488.
7. Турута О.В. Юридичний механізм забезпечення реальності прав і свобод громадян. *Форум права*. 2010. № 2. С. 519–523.
8. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алтера; КНТ ; Центр навч. літ., 2000. 472 с.
9. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін. ; М-во освіти і науки України. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 554.
10. Опольська Н.М. Права дитини в Україні : монографія. 2-е вид., переробл. та доповн. Вінниця : ВНАУ, 2019. С. 188–195.